

A harmónia tanítómestere

Horváth Sándor lelkeségéről

Krisztus Egyházáról szóló könyvében mondja J. Maritain, hogy Isten nagyon szerette a középkori kereszténységet. A bűnök és súlyos hibák közepette is szerette benne mindazt, ami szép és jó, és szeretetének jeleként Jeanne d'Arc-ot adta ajándékkul, „mintha az ég megajándékozta volna a földet egy semmihez sem hasonlítható szép, azúr-arany ikonnál . . .”

Isten ugyanaz tegnap és ma, övé a századok sora, amelyek folyamán szüntelenül küldi hozzánk értékes ajándékait. Szeretetének színe előtt halad a mi XX. századunk is, amelyben az emberi tudás a kútató értelem egy-egy ösvényén igen magas csúcsokra följutott. Ezek a csúcsok azonban az ember mély megosztottságáról beszélnek. Az értelem szinte teljes mértékben a természettudományok és a technika területére szorult, s többé alig kéri számon tőle az ember igazi boldogságát. Isten azonban ma is küld embereket, akik – kortársaikhoz hasonlóan – értelmük minden erejével a valóság megismerésének, az igazságnak egyetemes szeretetéből indulnak ki, de azért, hogy kútató tevékenységük Isten tudásának és szeretetének élvezetében, vagyis az ember boldogságában végződjen. „Tudni, látni akarok, hogy eljussak a szeretethez, ennek melege áthassa a szívemet.”¹ Ez Horváth Sándor belső programja, erre törekedett egy életen át, s így tudott a megosztottság korában is megalapozott harmóniát teremteni.

A nagy tudós belső világának egyik titka előtt állunk: Az igazság keresése a szeretet, végül pedig Isten szerelmét gyümölcsözi benne, hogy minden további munkáját, kutatását ez a szeretet hassa át. Amikor lelkeségének meghatározó színeit keressük, az a folyamat tárul elénk, amely az értelem valóságvágyától Isten szeretetéig vezet. Az értelmi erőfeszítés elsegítheti az embert az Istennel, a szeretettel való személyes kapcsolatra.

Horváth Sándor a dolgok legmélyebb természet útmutatásai szerint járt. Az ő nyomán járva tehát először magának az értelemnek a természetét kell közelebről vizsgálnunk. Az értelem a lélek képességeként jelenik meg előttünk. Az emberi lélek a maga értelmi képességével az egyetemes valóság megismerésére van beállítva. Az értelem természeténél fogva a megismerésre irányul, és pedig olyan megismerésre, amelynek tárgya maga a lét. Az értelem tehát mindent a létezés szempontjából ragad meg. Amikor a valóság megragadásának – megismerésének – a vágya valamely szinten teljesül, az értelmet öröm tölti el.

Közben az ember akarata – szellemi lelkünknek ez a másik képessége – nem marad közömbös az értelem munkájával és örömével kapcsolatban. Akaratunk az egész ember javát kívánja. „Olyan gravitáló erő ez a képességünk, amely a törekvés és megmozdulás formájában felel a jó minden felcsillanására”,² és így tetszését találja már az értelem örömeiben is, mivel az is az ember összjavanak egy része. Ez a tetszés magának az akaratnak a belső öröme. Az értelem öröme így vonzza maga után az akaratnak, a szellemi vágyó és szerető képességnek az örömét már a megismerés legalsó szintjein is. Az értelem és az akarat mozgása természetszerűen mélyen összefügg, hiszen ugyanannak a léleknek az életmegnyilvánulásai.

Horváth Sándort az ismeret sohasem pusztán az értelem szempontjaiból, vagyis csak az igazság alakjában érdekli, hanem mindig az akarat legmagasabb törekvésére figyel. „Az ismeret ugyanis központi jelentőségénél és mozgató erejénél fogva nemcsak az igazság alakjában (sub ratione veri) érdekel bennünket, hanem mint emberi természetünk tökéletesítéséhez kívánatos, sőt feltétlenül szükséges jó is (sub ratione boni). Az ismeret, mint igazság, az értelem körébe tartozik, mint jó azonban, az akarat tárgya. Ha tehát kivonjuk az utóbbi hatóköréből, akkor csak félértéket képvisel s hiányzik amaz éltető eleme, amely az emberi élet első mozgató tényezőjével való érintkezésből tapad hozzá. Egész értékévé tehát akkor lesz, ha az akarat, az érzelmi világ melege áthatja s az ettől kölcsönzött energiák erejében is lendíti belső életünket.”³

Amikor értelmi képességünk kielégül és az egész ember javát kívánó akaratnak tetszését váltja ki, az átélt igazság lelki életünk összes tényezőit meghódítja. Az átélés révén pedig „egyrészt állandósulnak az emberi élet mozgató erői, úgyhogy igazán elvek szerint, törvényszerűen folyik le, másrészt pedig eltávolíttnak a könnyű mozgás és mozgatás akadályai. Ha ugyanis az ismereti élettényező létrejöttében a lelki élet egyéb mozgató vagy hátráltató szerveinek, főképp az akaratnak része van, akkor ezek ellenséges érzülete és gátló hatása már le van győzve, úgyhogy az élet fejlődésének semmi sem áll útjában. Mert két esetben van az igazság lelkünkben halálra ítélve: 1. ha nem hódította meg lelki életünk összes, főképp érzelmi tényezőit, 2. ha annyira a logikai sémák sámfájára van felhúzva, hogy csak addig tart formát, amíg rájuk van szegezve. Mindkettőtől az átélés ment meg bennünket”.⁴ Itt rejlik Horváth Sándor hatalmas lendületének egyik titka. A felfogott igazságot beleolvasztotta egész emberi valójába, elkerülve azt a veszélyt, hogy a megismerés folyamatában való gyönyörködésnél, a vele való játéknál megálljon.

Ugyanígy volt ereje egy másik buktatónak az elkerülésére is: valamely tárgyat, valamely valóság-csillámot a megismerésben birtokló lélek ugyanis gravitálni kezd a tárgy felé, amint az önmagában létezik. Ez a gravitálás a szeretés, amely az értelemtől különböző képességből, az akaratból ered. Az akarat: szeretőképesség, amely a tárgyat annak önmagában-valósága szerint szereti (vagyis nem megismerhetősége szerint hajlik feléje, mint az értelem). Az akarat ugyan az ember teljes javát kívánja, de gyöngeségénél fogva túlon túl nagy tehetetlenséggel vonzódhat a részleges jókhoz – és tehetetlenségénél fogva meg is tapadhat ott.

A lélek természetes síkon, az igazságrészlegek átélésével még csak izlelgeti a valóságot, bár az idáig vezető út is nehéz és küzdelmes. Horváth Sándor nem egyszer utal erre. De azt is hozzáteszi, hogy ez a valóság birtoklásáért folyó küzdelem „az emberi élet egyik legszebb megnyilvánulása, amely tele van gyönyörűséggel, s nemcsak az egyszerű igazság, hanem a bölcsesség birtoklásának élvezetével.”⁵

Az izlelgetésnek főtebb említett állapotából a természetes igazságrészlegeket átélő embert már a Szentlélek ajándékai vezetik tovább. Különösen az értelem, a tudás és a bölcsesség. Az értelem adományának segítségével „az örök Igazságnak nem homályos, hanem ragyogó, bár az emberi korlátoltság révén még mindig letompított fényében látjuk a kinyilatkoztatott tartalmakat, helyesebben természetes ismeretünket, fölemelve az általánosság, szükségszerűség és az örökkévalóság oly fokára, amelyen a természetfölöttivel való érintkezése mintegy magátólértékdőnek tűnik . . . Nem hosszú várakozás és változás, hanem pillanatnyi észlelet alapján jön ez létre, s úgy viszonylik személyes értelmi kincseinkhez, mint ezek az érzéki adatokhoz, amelyekből kidolgoztuk azokat.”⁶

A tudomány ajándékával ismereteinket olyan tisztulási folyamaton viszi át a Szentlélek, amelynek következtében „minden teremtetett dolog ránk nézve Isten

hírnökévé, lelkünk hozzá felemelő, jóságát, szeretetét, stb. hirdető eszközzé válik”. A tudomány ajándékának feladata, „hogy a teremtmények révén Istenhez emeljen bennünket, ezek tisztá igazságtartalma révén érzékeltesse és értékeltesse velünk a természetfölöttit”.⁷

A bölcsesség adománya személyes értelmi kincseinket egyetlen eszmében, Isten fogalmában összegezi. Istent állítja egész gondolkodásunk középpontjába. Megment attól, hogy az egész valóságról a részleges szempontok szerint ítélezzünk. „Úgy irányítja gyakorlati életfelfogásunkat, hogy egyrészt emberi kötelességeinknek megfelelhessünk, másrészt azonban a földi dolgokban el ne vesszünk. Ez a felfogás adja vissza teljes szabadságunkat, mivel így nem a pillanatnyi események, nem is a földi javak uralkodnak rajtunk, hanem mi ítélezzünk ezeken és érzékeljük összes megjelenési formájukat amaz elvek szerint, amelyeknek világosságában maga Isten is látja és értékeli azokat.”⁸

A Szentlélek ajándékai a helyes fényben mutatják minden eddigi ismeretünket, kiemelve azt a tényt, hogy a természetes síkon megragadott és átélt valóságcsillámok csak részesedései a Teljességnek. Az akarat ezért a Szentlélek közreműködésével úgy fordul – örömmel – a valóságészlegek felé, amelyek most már az értelem előtt a Teljességre utalnak, hogy ezeken keresztül az akarat is magát a Teljeset kívánja és szereti meg. A Teljességgel betelni vágyó akarat nyomására pedig – a kegyelmek záporában – az értelem egyre világosabban belátja, hogy a valóságészlegekben, igazságészlegekben, amelyek eddig betöltötték, maga az Igazságteljesség csillan fel előtte: az az Igazságteljesség, amely felé egész mivoltával nyitott, s amely egyedül képes arra, hogy egészen betöltse.

Az akarat már az ember részleges javának, az értelem részleges kielégülésének is örvendezett. Fölfokozott gyönyörűség azonban az akarat számára, amikor az értelmet maga a teljes Igazság nyűgözi le, amely az akaratot is meghódítja, és amelyhez most már a kegyelem erejével a szeretet is odatapad. Ekkor pedig már az értelemmel és akarral megáldott egész embert nyűgözi le a Teljesség: az Igazság és a Jó teljessége, a hármiszemélyűen Létező.

Igy játszott közre értelem és akarat, a valóság külső adatai és a szellemi lélek belső munkája abban, hogy a tudásvágy elvezessen a Szeretethez, hogy annak melege – amint Horváth Sándor kívánta – áthassa a szívét és boldogsággal eltöltve lenyűgözze az egész embert. Ismeretlen itt a hit harca az ész ellen, az ész harca a hit ellen. A harc itt a dolgok természetének megragadásáért folyik; az értelem részéről az igazság szemléltetéséért, az akarat oldaláról pedig azért, hogy törekvésének mértéke mindig a végtelen Jó legyen, hogy ehhez idomítsa minden részleges jó utáni törtetését. Ez is harc, gyötördéssel teli és kemény, de éppen mert az adottságok természetéből, természetük legmélyebb igényéből fakad, az ember belső világának harmóniáját ígéri. A gyötrelmek között is optimizmussal tölt el az értelemnek és akaratnak, az ember e két szellemi képességének természetszerű igénye, mert értelmet ad a gyötrodéseknek és Célt a küzdelemnek.

Amikor Horváth Sándor a megismeréstől, a valóság megragadásától szívében a szeretet fölizzását várja és kapja, akkor nem csupán azt állítja, hogy a szellemi lélek két képessége, az értelem és akarat ugyanarra a Célra irányul, hanem azt is, hogy a szellemi lélek és az emberi test e legmagasabb Cél által kiegyensúlyozott egységben él. Az ember a tárgyi világból szerzi ismereteit, mégpedig magán az érzékelő emberi testen keresztül. Értelmi ismeretünk teljesen az érzékek által közvetített anyagtól függ, annyira, hogy „nemcsak idő szerint kezdődik az érzéki képességek megnyilvánulásával, hanem kizárólagosan az ezekben foglalt

tartalom feldolgozására szorítkozik. Nincs oly magas vagy annyira mély szellemi ismeretünk, amely e szabály alól kivétnék.”⁹

Ez a szemlélet fölértékeli az emberi testet, mint annak az embernek lényegi összetevőjét, aki mindenestől a végtelen Személyre irányul. De fölértékeli az egész anyagvilágot is, amikor ismereteink forrásaként szemléli, amikor az emberhez utalja, az embert pedig hozzá, hogy testi-szellemi készségeivel kutassa az anyagvilág létének titkait, kibontsa üzenetét. Horváth Sándor is mély tisztelettel szemléli a tárgyi világ minden adatát: „A véges valóság egyetlen adatának tökéletes ismerete elég lenne ahhoz, hogy benne és általa e valóságnak mint ilyennek örök törvényét felismerhessük és szemlélhessük.”¹⁰ A nagy tudós itt a fűszál tövében csodálkozva hallgatózó embernek mutatkozik. Mesterével, Szent Tamással a földhöz, az anyaghoz fordul, főleg pedig az egész valóságot összegező lényfogalmat, amelyekből a világosság dereng feléje.”¹¹ Ő is, mint eszményképe, „a tülekedő valósággal élő, ezt szerető, itt megtisztuló ember”.¹²

Az anyagvilág, a külső valóság így Horváth Sándornál nem ellensége a szellemi lélekkel megáldott embernek, hanem éppen a valóság, az igazság és a jó teljessége felé lendülő mozgását táplálja.

Horváth Sándornak a harmónia irányába mutató, azt ígérő és sürgető szemlélete nem ismeri azt a nagy betegséget sem, amelyet az egyén és a társadalom közötti, illetve a társadalmak egymás közti megosztottsága jelent. Ez irányú munkásságában is az jellemzi, hogy mindig és mindenben a természet útmutatásait igyekszik napvilágra hozni, hiszen a természet útmutatásai az Alkotó eszméit hordozzák. „A természetben való megalapozottság végső alapja maga a természet Alkotója, s az ő magaslatáról való szemlélet annyi, mint az Ősértelem – az Ősigeztség – fényében való értelmezése a valóság egészének, abban pl. a közösségnek is.”¹³

A különböző társadalmi alakulatok alapjaként azt a tényt olvassa ki az emberi természetből, hogy „minden ember egy a közös emberi természet birtoklásában s hogy ez az egység mintegy automatikusan hajlamosulás is minden más ember és az összemberiség felé. Ennek a hajlamnak a kifejtése a közösségben élő ember egyik nagy feladata, hogy ti. abból a csíraszerű adottságból jól kidolgozott és hatékányan működő erő fejlődjön ki: az általános emberszeretet, a közigazság, a szociális igazságosság erénye.”

Az egyén közösségi felelősségét természetjogi követelményként állítja elének Horváth Sándor. Ehhez viszont az szükséges, hogy érvényesüljön a társadalmi alakulatok természetjogi törvénye, vagyis az alkotóelemek erkölcsileg értékesek legyenek. Az egyén erkölcsi tökéletesedését, vagyis öntevékeny fölfejlődését a személyi létű Tökéletességhez úgy mutatja be, mint a közjó megteremtéséhez szükséges feltételt. A közjó – ez a természettől elgondolt legfőbb földi jó – pedig nem öncélú. „Nem önmagáért, hanem az egyedekből álló emberiségért van... Hogy mindenki emberi méltóságához mérten élhessen, ezt akarja a közjó biztosítani.”¹⁴

Aligha lehet a közjóknak ennél mélyebben gyökerező, magasabbra törő, és az embereknek egymás közötti kapcsolatát ennél harmonikusabban rendező értelmet adni.

Így Horváth Sándor, miután megkapta annak ajándékát, hogy lássa minden valóságcsillámnak a Teljességre utalását, gyökerekig lehatoló figyelemmel fűrkészti a világot – a szellemi, anyagi, társadalmi valóságot – hogy fölkutassa mindenben a természet szavát, vagyis az Alkotó eszméit, amelyeket úgy tár elének, mint gyémántcsillámokról szikrázó fénysugarakat.

Műveit tanulmányozva olyan falak nélküli iskolában érezzük magunkat, amely a lét szempontjai szerint terjednek ki a mindenséggel. Sajátos eszközöket talá-

lunk itt, amelyek csodálatosan megfelelnek szükségleteinek és végtelenül hajlékonyak kezei között. Horváth Sándor nyomában járva azt a Mestert követjük, aki alázatosságánál és nagylelkűségénél fogva ügyel mindenre, semmit nem vet meg, a legkisebb dologra is gondja van, miközben mindenütt csodálkozik a léten, csodálja a lét szépségét, gazdagságát. Nem kíméli sem fájdalmát, sem fáradságát. Tekintete nem fárad, szíve nem feledékeny. A valóság utáni szomja határtalan. Tudja kérdezni a dolgokat saját létük rejtélye felől, hallgatni történetüket és vágyódásaik titkos hangját. Képes tisztázni egyiket a másik után anélkül, hogy elfordítaná tekintetét, ha rútságot vagy valamilyen fájdalmas hiányt talál.¹⁵ Meglátja és meglátatja az emberi személy méltóságát, és magának az embernek, rajta keresztül pedig minden anyagi valóságnak is az Istenre irányulását. Biztos tekintetével és minden emberi képességét, erejét igénybevevő munkájával – rá is áll, amit ő Szent Tamásról mond, hogy tudniillik „az »ezt«-et és az »úgy van«-t csak egész belsejének és összes képességeinek kritikája után mondta ki” – határozatosan hirdeti azt a harmóniát, amely a valóság átfogó szemléletéből olvasható ki.

Jegyzetek: 1. Horváth S.: *Örök eszmék és eszmei magvak...* – 2. Horváth S.: *Társadalmi alakulások és a természetjog*, 9. o. – 3. Horváth S.: *Örök eszmék és eszmei magvak...* 148. o. – 4. I. m. 148. o. – 5. I. m. – 6. Horváth S.: *Aquinói Szent Tamás világnézete*. 215. o. – 7. I. m. 218. o. – 8. I. m. 220. o. – 9. I. m. 27. o. – 10. I. m. 110. o. – 11. Horváth S.: *Örök eszmék és eszmei magvak...* 16. o. – 12. I. m. 17. o. – 13. I. m. – 14. Horváth S.: *Társadalmi alakulások...* 19. o. – 15. V. ö.: Heinz R. Schmitz: *Loption de Boehme*. Revue Thomist, No. 1. 1974. p. 60.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

Horváth Sándor áldott emléke

Évek óta tervezem, hogy Horváth Sándorról írjak. Nem megy. Századunk egyik legnagyobb, talán teilhardi méretű (bár nem természettudományos érdeklődésű) teológus. Mégsem veszünk tudomást róla. Egyházi tisztségviselőkkel is beszéltem, akik zavartan elhallgattak, ha rá került a szó. Szigorú teológus professzor volt, kérlelhetetlen feleltető, tomista elvakultságában semmi másra nem tekintő. Így mondták. Alighanem félték, legalábbis tartottak tőle tanítványai. Én másnak ismertem.

Nem merek teológiai méltatásba fogni. Nem értek a teológiához. Bár azért e tekintetben is tanultam tőle. Hogy például Bornemisza Péter és a tizenhatodik századi magyar lelkész-írók világában eligazodtam: az ő oktatásának is köszönhetőem. Két könyvét – egyiket esküvőnkre kaptam, illetve kaptuk tőle feleségemmel 1949-ben – rendszeresen forgatom: *Krisztus királysága*, 1926. és *Mulier Amicta Sole: Szűz Mária Krisztus fényében*, 1948. Mindkettőt nekünk dedikálta és mikor átadta, magyarázatokkal fűzött hozzájuk.

De ismétlem, hittudományi vonatkozásokról tiszteletlenség lenne szólanom. Nem illik tudós szakértők szavába belekotyogni.

Inkább arról írok, amiről másnak nincs tudomása.